

ACC. N:R M. 16000: 1-20.

Landskap: *Skåne* Upptecknare: *Per Olsson, Rinkaby*
Härad: *Villand* Berättare: " " "
Socken: *Rinkaby* Berättarens yrke: *lantbrukare m.m.*
Uppteckningsår: *1964* Född år *1872* i *Rinkaby*

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

När den nya tiden kom till bygden. s. 1-20.

Lu F 73

19/3-64

Skriv endast på denna sida.

Folklivsarkivet
Lund

L.U.F. 73

När den nya tiden kom till bygden.

Efter genomförandet av skiftesförrättningen under första hälften av 1800-talet då gårdarna, som lågo nära intill varandra endast åtskilda av någon trädgårdstappa, var umgänget livligt både på gott och ont, seder och bruk ärvda från fäder och förfäder från gammal tid vidhöllos så länge som möjligt och man var fången i gamla tänkesätt. De gamla gingo bort, genom döden eller sattes på undantag och en ny generation tog vid, tidningar vunno spridning på landsbygden, att börja med var det två eller tre bönder som hade en tidning tillsammans denna lästes efter överenskommen tur och ordning, först in på 1900-talet höll var och en sin egen tidning. Innehållet i tidningarna behandlade ofta nyheter ifråga om sociala förhållanden och nya seder. De unga bondesöner, som hade besökt

folkhögskolor och lantmannaskolor, kommo hem med nya ideer
och blevo var på sin ort föregångsmän och införde nyheter.

Under min barndom intill jag var 12 år hade min far en liten
handelsbutik i Rinkaby, som han övertagit år 1871, där kom
ofta äldre män dessa stannade ibland efter stängningsdags
det blev då samtal om gammalt och nytt, handelsmannen hade
kommit från ett hem som ej hade överflöd av livets goda därför
kom han tidigt ut för att tjäna till sitt uppehälle och fick
av sin lilla lön även dela med sig till mor och syskon, Fadern
hade dött i medelåldern och modern hade det svårt med försörj-
ning av yngre barnen. Efter fullgjord värn plikt som då varade
i fjorton dagar och frivilliga militära övningar om söndagar,
kom han i tjänst såsom kördräng hos kyrkoherde Adrian i Viby
under denna tid hade kyrkoherden en införmatot för sina barn,
men dessa voro inte vidare roade av undervisningen, men det
var däremot drängen, därför höll han hållre till hos honom
i drängkammaren och följde honom ofta vid plogen på åkern.

Deras samtal rörde sig sådant som bibringade allmänbildning, väckte lust för vidgade kunskaper, böcker och tidskrifter anskaffades så långt ekonomiska resurser tillät, lån bibliotek fanns ej i byn vid den tiden. Ola Persson i Rinkaby blev en föregångsman i bygden och bistod många av de unga med råd och hjälp till studier. En yngre broder blev folkskollärare och bemärkt man i Ronneby. Livet och förhållandena i Rinkaby har icke rönt någon påverkan av inflyttande dessa har fått ta seden dit de kommit. Folkskolan här kan sägas ha kommit som förmedlare av nyare tänkesätt och åskådningar när yngre lärare kommit med nyheter i undervisningen.

Umgänge mellan stads- och lantbefolkningen har alltid förekommit i någon form i det att livsfrnödenheter köptes och såldes. Emellan herrskap och bönder var umgänget kanske någon gång reserverat med hänsyntagande¹ olika social ställning. I min barndom fick jag inskräpt att vara mycket rädd om och den 25-öring jag någon gång ägde pen- gar var ej lätt att få.

Sättet att förvara och handskas med pengar var synnerligen i äldre tid en angelägenhet av stor vikt. Sedlar förvarades i en plånbok av läder om man bar den med sig hade denna sin plats i en innerficka i västen icke såsom nu i kavajens innerficka eller byxans bakficka.

De närmaste åren efter första världskriget kanske närmare bestämt 1930 upphörde så småningom avlöning in natura.

Den första handelsboden i Rinkaby upprättades av Nils Hansson Någon gång under 1860-talet tidpunkten kan jag ej angiva, den var inrymd i ett hus vid vägen mellan Kristianstad och Åhus öster om denna väg något söder ut i den dåvarade bebyggelsen. Huset med butiken köptes år 1871 an Ola Persson, som drev affären där till år 1884 då den köptes av Sven Wårtensson Huset ödelades av eldsvåda 1902. Ägaren byggde ett nytt större hus av tegel på angränsande tomt då vid samma tillfälle ett gammalt hus brunnit. - - - Goda och dåliga år har växlat men de sämsta lär ha inträffat omkring åren 1867-69 de år då

Emigrationen till Amerika, från denna by företogs av folk i
arbetsförålder även av hela familjer med små barn reste över
till Amerika, påverkade av brev från anhöriga och bekanta som
kommit dit och blivit bofasta. Biljett för resan skickades
och kostnaden skulle gäldas genom arbete hos avsändaren. En
del lyckades andra misslyckades och läto aldrig höra av sig,
det hände även att bönder sålde sina hemman för att skaffa sig
respengar, flertalet stannade dock hemma och genomledo de
dåliga tiderna men efter dessa kommo år med bättre skörd och
därmed bättre levnadsförhållanden, man kom under fund med att
det lönade sig icke vara snål man måste kosta något på förbät-
tringar av både jorden och redskapen. För dem som ägde jord var
det möjligt att låna kapital och därmed göra förbättringar
både av jorden och jordbruksdriften i övrigt.

Bystämman Hälles fortfarande iflertalet av byarna i villands
härad och har förekommit långt före den tid kommunalstämman
kom till. Gamla skriftligt upprättade byordningar finnas
ännu som jämte protokoll^{64m} andra handlingar förvaras i bylådan
vilken jämte byahornet, varje år den första maj överlämnas
till ny älderman som då utses för det kommande året. Den av-
gående äldermannen inbjuder samtliga åboar till äldermansgille
I äldre tid var det noga föreskrivet hur detta gille skulle
ordnas och vilka maträtter som skulle förekomma, bland annat
var bruna böror och stekt fläsk en huvudrätt, senare har det
blivit till en bättre middag med utsökta maträtter och drycker
den ena vill tävla med den andra i fina gillen och god mat.

Andelsföreningar bildades i större utsträckning omkring
sekelskiftet och några år in på 1900-hundratalet. Tröskförening-
gar har till stor del upprört sedan skördetröskorna började
komma mera allmänt till användning. Tjurföreningar förekomma
ändast i anstaka fall sedan man började med seminering.

Här i denna by, Rinkaby alltså, skiftades jorden så att bönderna skulle få vardera tre skiften, ett bestående av sandjord där råg odlades vart fjärde eller femte år utan att få gödsel i någon form uppdelad i tegar fick den efter rågskörden ligga till betesvall, ett ganska magert bete för får och ungdjur. Den bättre jorden kallades vångjord, när denna sköttes väl gav den goda skördar. så var det ängs- och kärrjorden, denna var i de flesta fall icke uppodlad så att dikning och sandkörning måste verställas.

Jordbruksförbättringar kommo synbart till stånd när de länets hushållningssällskap anställda jordbrukskonsulenterna började sin verksamhet..Omläggning av jordbruksproduktionen, ifråga om sädesodlingen, skedde så att mera fodersäd odlades utom ide år då det var krig i Europa och då införseln utifrån var obetydlig så att mjölkproduktionen minskades, så att ransonering av smör måste tillgripas.

Lantbrusmöten höllos i Kristianstad för hela länet även i Fjälkinge för Villands härad. Föredrag i jordbruksfrågor förekom då ävensom demonstration av nya redskap och annat såsom rekommendation att taga del av ny litteratur som behandlade jordens brukning, skötsel av det som kommit till genom nya rön och sina håll tillämpats i praktiken.

De allmänna vägarnas underhåll var uppdelat på hemmansägarna i förhållande till mantal, i det fall att väglängden inom byn icke räckte till skulle vägar i annan kommon, som hade stora vägsträckor, tagas till underhåll, vilket vållade stor kostnad och olägenhet därför att avståndet från hemorten var långt så att den väghållningsskyldige fann det bekvämare med ersättning kontant till någon som bodde närmare vägstycket i fråga. Ända in på 1890-talet lagades vägarna nästan uteslutande med grus och sand så att de voro tungkörda och svårframkomliga med tyngre lass och fordon. En resa från Kristianstad till Åhus och tillbaka blev ofta en dagsresa.

Vägen gick då genom Nosaby bysamhälle norr om den sedan den omkr. 1870 torrläggda delen av Hammarssjön, den blev betydligt förkortad när den lades, från början först uppe på fördämningsvallen, när järnvägen Kristianstad-Åhus byggdes lades spåret uppe på vallen och vägen flyttades ned vid sidan om. Järnvägen byggdes 1886 med stationerna räknat från Kristianstad, Hammarlund, Viby, Rinkaby och Horna, den senare även i Rinkaby vid gränsen tiill Horna by.

Vägarna voro allmänt i gott skick när de enligt lagen av 30-de juni 1943 övertogos av staten till allmänt underhåll men blevo sedan ännu mer förbättrade genom permanent beläggning av asfalt.

Före år 1886 alltså innan järnvägen kom till, forslades postväskorna med hästskjuts mellan Kristianstad och Åhus samt överlämnades till den som var anförtrodd utdelningen i Rinkaby var det handlanden det fanns då endast en och i Viby fick posten hämtas hos klockaren.

Före 1860-talet var det mera sällsynt att böndernas åkvagnar voro försedda med fjädrar under vagnskorgen, men framsätet med "agepuda" stoppad med gåsfjäder, var försedd med stålfjädrar undertill, i detta satt far som själv höll i tömmen och körde och mor som satt vid sidan medan drängar satt bak i vagnen, han var med för att ta hand om häst och fordon när husbondefolket skulle till kalas eller vid en stadsrea.

I äldre tid innan järnvägar kommo till voro landsvägar och häradsvägar uppdelade i skjutshåll, ett mellan vardera av gästgivargårdarna, de mindre av dessa nedlades och det endast i större bysamhällen de äro att finna och drivas som vanlig hotellrörelse, utan skyldighet till skjutshåll.

Ändringar av binäringar ifråga om hemslöjd har till stor del sin orsak i att en myckenhet fabriksställverkade varor kommit i marknaden, ofta i efterbildning av och liknande hemslöjdade samt till lägre pris. Personer som sysslat med dylikt arbete har numera sökt sig till fabriker för att få en jämnare och bättre inkomst. Den alltmera fortgående mekaniseringen av jordbruksskötseln och i viss mån de höga arbetslönerna har gjort att en större del därvid anställda övergått till annat isynnerhet till byggnadsarbete där stor efterfrågan på arbetskraft är för handen, detta är även en orsak till att emigrationen nu så gott som helt upphört.

Förändringar i byggnadskicket har i senare tid skett så att mindre husbyggnader numera icke så som förr utfördes med liggande tretums plank, mera vanligt är att bygga med stolpar och in-och utvändigt uppåtstående påspikade bräder

Taktäckningsmaterial å äldre hus var halm, rörvass eller säv som växte i Helgeån där denna vidgar sig till en sjö utanför Viby och Rinkaby, takspån kom sedan en tid till användning men varaktigheten av detta material var även begränsat och man övergick till täckning med asfaltspapp vilket i vissa fall kunde läggas på spåntaket om det var bräder till underlag, dessa tak höllo ut en tid om de tidtals beströkos med asfalttjära och var sålunda icke underhållsfritt. Snart nog när ekonomiska förhållanden tillät lades tegelpannor på papptaket, vilket tillgick så att man spikade på träribb för underlag och fäste för takpannorna då först erhöles en varaktig beläggning under förutsättning att arbetet utfördes omsorgsfullt.

Orsakerna till nybyggnad och ombyggnad av bostäderna torde främst sökas i strävan efter mera hygieniska bostäder och att folket i allmänhet erhållit bättre ekonomiska villkor

Den äldre inredningen och möbleringen i ett medelstort bondehem var vanligen här bygden sådan i gången tid, att storstugan var det enda rum som i vardagslag hölls uppvärmt där hade sättugnen sin plats så att den kunde eldas från köket. Denna ugn kallades kakelugn fastän materialet icke var kakel i vanlig mening utan det var gjutjärn, utsirad med bilder på båda sidor och framtill motiven voro hämtade från bibliska berättelser med angiven text t.ex. "Simson slet lejonet sönder", en sida vanligen framsidan skulle föreställa Karl XIV johan till häst. Dessa ugnar kommo från Småland, tillverkningplatsen var angiven, mera allmänt "Huseby bruk" Diö bruk" eller något annat bruk i Småland. Tiden för gjutningen torde troligen vara omkring 1820-talet I skogfattiga bygder eldades vanligen med torv, man fick se till att ugnarna voro täta så att röken ej kom i rummet.

De gamla sättugnarna ersattes senare med kaminer, som kunde eldas innefrån rummet med ved, kol eller koks, dermed var det icke nödvändigt att köket skulle ha anslutning till något särskilt rum i huset. Eldning för tillagning av mat fick ske på en uppmurad håll därvid sattes kokkärlden på en trefot av järn, först in på 1880-talet kom köksspisar av järn mera allmänt i bruk.

Möbleringen i bondegårdarnas boningshus ("Stuelängan") var ganska enkel, ^{vid} båda ytterväggarna fanns väggfasta bänkar med sofflock ej särskilt breda men med locket avtaget kunde användas som sovplats om ej särskilt bekväm sådan. Vid den ena kortväggen var plats för sängen där far och mor i huset hade sin sovplats. Intill dagligstugan var en kammare utan särskild eldstad, värme fick man från stugan om man hade dörren öppen. Kom främmande tillfälligtvis bjöds på kaffe i kammaren.

Från min barndom på 1870-talet minnes jag att i många hus och gårdar det icke ännu fanns tapeter på väggarna eller gardiner för fönstren, men det kom så småningom när skolläraren handlanden och de mera förmögna bönderna hade tapeter och gardiner. Nya möbler inköptes på marknader i staden. Det då ännu ej särskilda möbelaffärer. Marknadsmöblerna tillverkades och salufördes av snickare från göingebygden, ofta av furuträ men på senare tid även av ek.

Beträffande sedvänjorna ifråga om mat och dryck har den förändringen inträtt att arbetsfolk, som utgöra dagsverken vid jordbruket eller annat arbete, numera är på egen kost, förr i tiden var det mera allmänt att arbetsgivaren bestod maten, den kontanta arbetslönen blev i så fall lägre.

Middagar vid begravningar förekomma nu mycket sällan, kaffe eller ett glas vin är den traktering som mest brukas för den närmaste släkten långväga ifrån händer det att en måltid anordnas då i de flesta fall på något näringsställe.

Nöjen och förströelser finner ungdomen numera på dansbanor och andra nöjeslokaler, för längre tid tillbaka var det brukligt att någon ung bondson påll firandet av sin födelsedag eller särskild bemärkelsedag, bjöd hem till dans alltid fanns det någon spelman i byn som bestod musiken.

Förhållandet mellan husbondefolk och tjänare var förr i tiden kännetecknat av husbondens fordran för lydnadsplikt hos tjänstfolket. Bönder och hantverkare umgingos ungefär på jämställd fot även i vissa fall med dem som då kallades husmän allt beroende på personlig inställning, släktskap eller andra omständigheter.-- I början på 1890-talet när postgången från staden blev mera regelbunden höll man sig med någon av ortstidningarna, Skånska Posten eller Kristianstadsbladet, det var bönderna som höllo tidning men voro ofta två eller flera tillsamman övriga fingo ta del av de tidningar som höllos i handelsbutiken:

Böcker köptes i staden eller så som ofta skedde på bokauktioner som en eller annan gång hölls i byn, även köptes de av kringresande försäljare.

Gemensam sång förekom utom i kyrkan även på religiösa sammankomster. Sångförening har sedan lång tid funnits under ledning av kantorn men intresset har varit litet från och till bland deltagarna, medverkan sker dock någon gång i kyrkan vid gudstjänsten. Förr i äldre tid var det alltid någon piga eller hemmadotter som sjöng när hon satt vid spinnrocken eller satt och kardade ull, Tryckta visböcker såldes i stugorna av krinvandrande krämare, man hade även avskrifter av gamla visor och sånger. Fotoalbum funnos nästan i alla hem, foton av släkt och vänner kommo från Amerika, Foton från värnpliktstiden i uniform var något att visa upp.--- Sägner om spökerier och om övernaturliga väsen och händelser vilka omtalades av de gamla, vann föga tilltro hos den uppväxande ungdomen.

Folkskoleundervisningen under första hälften av 1800-tal bedrevs på det sätt att läraren samlade barnen i den gård som för veckan stod i tur all upplåta lokal för skolan, skolhus kome ej till förr än in på 1850-talet examinerad lärare tillsattes. Undervisningen i den s.k. kringgångskolan kunde skötas nära nog av vilken person som hälst om blott han var läs-och skrivkunnig, det första var att lära barnen känna till bokstäverna..En gammal spelman som hette Bosson undervisade i Rinkaby lönen bestod i mat för dagen på den gård som stod i tur att hålla lokal för skolan, när han lördagskvällar spelade vid ungdomens dans vankades några slantar för han gned sin fiottl.En konkurent i dansmusiken hade han det var pileper som splade dragspel, när han kom till bokstaven P lät det "känner du inte igen den länge p, p, Pilepären pile på piilepär. Denna skolform tog dock slut, ett gammalt hus som låg mitt inne i byn, inköptes och reparerades, därmed hade socknen fått en fast skola.

Den förste läraren i denna skola var bondson från byn han hette Jöns Svensson och antog namnet Rignell, nya tillnamnet togos gärna med anknytning till födelsebyn. Denne lärare-tjänst var förenad med kyrkosångare och kantorstjänst i kyrkan och skolbarnen voro tillhållna att bevista gudstjänsten särskilt vid veckomässan under fastlagstiden då det var till att gå från skolan till kyrkan, för övrigt var det ej någon större menighet utöver skolbarnen.

Under söndagarna på 1870-och 80-talet var det ganska många kyrkobesökare, kanske ej enbart av religiöst intresse, det förekom ju att kungörelser upplästes från predikstolen både om auktioner och allt möjligt annat som skulle komma till allmänhetens kännedom, detta förekommer ej numera när allt sådant annonseras i tidningarna, därför är kyrkobesöken ej så talrika, en orsak därtill torde även vara radio och T V. De religiösa väckelserörelserna spela numera ej någon stor roll, enstaka fall av samman-

-slutning i sekter finnas, någon mindre grupp av baptister och några som tillhör missionsförbundet, men dessa besöka även gudstjänsten i kyrkan.

Husförhör som förr höllos och senare i samband med förskrivningar till mantalsskrivningen, förekommer nog ännu i någon socken dock ej i form av förhör utan mera som en andaktsstund. Barndop förrättades förut så att antingen kom prästen till hemmet och döpte barnet eller togs barnet till prästgården och döptes där, numera är det vanligt att barndopet sker i kyrkan på söndagen. vid begravning sker akten med jordfästningen och begravningsmessa inne i kyrkan där följer även talen till den avlidnes minne.

Förändringar i moraliskt och religiöst hänseende och om det som är syndigt, är här som annanstädes, påverkat av de friare åsikter som spridas genom föredrag mer eller mindre offentligt och kanske något genom radio.